

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014
назди Донишгоҳи давлатии молия ва
иқтисоди Тоҷикистон (734067,
Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе,
кӯчаи Нахимов 64-14)

Тақризи

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Султонов Зубайдулло Султонович ба диссертатсияи Муминзода Абдукарим дар мавзӯи «Мукаммалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта дар шароити муосир: назария, методология ва амалия (ҷанбаҳои институтсионалии он)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз пешниҳод шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самти илми дархостшаванда. Диссертатсияи Муминзода Абдукарим, ки дар мавзӯи “Мукаммалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта дар шароити муосир: назария, методология ва амалия (ҷанбаҳои институтсионалии он)” барои ҳимоя ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ ба шурои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон пешниҳод шудааст, дар доираи Шиносномаи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз иҷро шуда, ба бандҳои: «Бозори хизматрасонии суғуртавӣ»: 7.1. «Тамоюлотҳои муосири ташкил ва амалкарди низомии суғурта ва бозори хизматрасониҳои суғуртавӣ» 7.2. «Асосҳои назариявӣ ва методологии ояндабинӣ ва мониторинги рушди суғурта ва бозори хизматрасонии суғуртавӣ»; 7.3. «Танзими молиявӣ ва андозии рушд ва самаранокии амалкарди суғуртаи ҳатмӣ ва ихтиёрӣ»; 7.5 «Рушди низомии суғурта ва бозори суғурта дар шароити муосир»; 7.6. «Проблемаҳои назариявӣ ва методологии баланд бардоштан ва таъмини рақобатпазирии хизматрасонии суғуртавӣ ва ташкилотҳои суғуртавӣ»; 7.9. «Фаъолияти сармоягузорӣ ва сандуқи сармоягузориҳои ширкатҳои суғуртавӣ» мутобиқат мекунад.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Дар шароити тағйирёбандаи ҷаҳони муосир, ки онро равандҳои ҷаҳонишавӣ, муносибатҳои бозорӣ, вусъати равобитаи молиявӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ тавсиф мекунанд, зарурати мукаммалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғуртавӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии давлат табдил ёфтааст. Низомии суғуртавӣ ҳамчун як ҷузъи таркибии бозори молиявӣ дар ҳифзи манфиатҳои иқтисодии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин дар таъмини ва нигоҳдории суботи молиявӣ нақши калидӣ мебозад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар марҳалаи рушди иқтисоди бозорӣ қарор дорад, танзими самараноки давлатии фаъолияти суғуртавӣ метавонад ба рушди устувори бозори суғурта, баланд бардоштани сатҳи эътимоди аҳоли ба ниҳодҳои суғуртавӣ ба беҳтар шудани фазои сармоягузорӣ муосидат намояд.

Вале то ҳол дар ин самт як қатор мушкилоти институтсионалӣ, ҳуқуқӣ ва амалӣ қой доранд, ки самаранокии низоми суғуртаро маҳдуд месозанд.

Аз ин рӯ, таҳқиқи амиқи назариявӣ ва амалии равандҳои мукамалгардонии танзими давлатӣ бо дарназардошти ҷанбаҳои институтсионалӣ на танҳо аҳамияти илмӣ, балки аҳамияти амалӣ низ дорад. Омӯзиши таҷрибаи кишварҳои пешрафта дар самти танзими бозори суғурта, мутобиқ намудани механизмҳои танзим ба шароити миллӣ, таҳияи модели самараноки ҳамкорӣ байни сохторҳои давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ метавонад ба ташаккули низоми муосир ва устувори суғурта дар кишвар замина гузорад. Дар ин раванд, нақши давлат на танҳо ҳамчун танзимгар, балки ҳамчун иштирокчии фаъоли ташкили муҳити ҳуқуқӣ ва иқтисодии мусоид барои рушди ин соҳа бояд таҷдиди назар гардад. Зеро маҳз тавассути механизми самараноки танзими давлатӣ имконият медиҳад, ки мувозинати манфиатҳои иштирокчиёни бозор – давлат, ширкатҳои суғуртавӣ ва истеъмолкунандагон – таъмин гардад. Ҳамчунин, зарурати ба роҳ мондани ҳамгироии механизмҳои рақамӣ дар фаъолияти суғуртавӣ ва танзими давлатии он низ рӯзмарра гардидааст. Бо рушди технологияҳои рақамӣ, имкониятҳои назорат ва мониторинги фаъолияти бозор васеъ мегарданд, ки он метавонад ба кам кардани ҳолатҳои фиребгарӣ, баланд бардоштани шаффофият ва дастрасии аҳоли ба маҳсулоти суғуртавӣ муосидат намояд.

Тавре, ки унвонҷӯй дар кори худ қайд карданд, бо вучуди пешравиҳои алоҳида дар ин самт, мушкилоте чун маҳдуд будани рақобати солим, сатҳи пасти саводнокии суғуртавии аҳоли, дастнорасии маълумоти оморӣ ва таҳлилӣ, инчунин номукаммалии инфрасохтори қонунгузорӣ монеаҳои чиддии рушди соҳа боқӣ мемонанд. Танҳо тавассути таҳлили комплекси ҳамаи ҷанбаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии танзими давлатӣ, бо дарназардошти хусусиятҳои институтсионалӣ имконпазир аст, ки як системаи танзими давлатӣ таҳия гардад, ки ба ниёзҳои воқеии бозори суғуртавӣ ҷавобгӯ бошад.

Ғайр аз ин, такмил ва ҳамоҳангсозии фаъолияти сохторҳои маъсули давлатӣ, монанди мақомоти назоратӣ, агентҳои суғуртавӣ ва бонкҳо бо мақсади таъсиси як фазои мутамаркази иттилоотӣ, метавонад имконияти саривақт ва дақиқ гирифтани маълумоти марбут ба фаъолияти бозорро таъмин намояд. Инчунин, қорӣ намудани механизмҳои рақамӣ барои мониторинги хавфҳо ва идоракунии самараноки умумии низоми суғуртавӣ ва танзими он таъсири мусбат мерасонад. Масалан, истифодаи технологияи блокчейн ва автоматизатсияи равандҳо дар низоми суғурта метавонад ба шаффофияти бештари равандҳо, коҳиши хароҷоти маъмурӣ ва пешгирии қаллобӣ мусоидат кунад.

Бо назардошти ҳамаи ҷанбаҳои зикршуда, равшан мегардад, ки мукамалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғуртавӣ як равандест, ки бояд комплексӣ, марҳила ба марҳила ва бо дарназардошти хусусиятҳои миллӣ амалӣ гардад. Ин раванд наметавонад танҳо ба ислоҳи қонунгузорӣ ё бознигарии сохторҳои мавҷудаи давлатӣ маҳдуд шавад – он бояд як ислоҳоти амиқи институтсионалӣ бошад, ки тамоми унсурҳои марбути низоми

суғуртаро дарбар гирад. Яъне, ҳамзамон бо тадбирҳои ҳуқуқӣ ва маъмурӣ, бояд ба ташаккули фарҳанги суғуртавӣ дар ҷомеа низ таваҷҷуҳ зоҳир гардад.

Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки дар бисёр ҳолатҳо, сатҳи пасти истифода аз хизматрасониҳои суғуртавӣ на танҳо ба сабаби норасоии имкониятҳои молиявӣ, балки бештар бинобар набудани эътимод ва огоҳӣ дар бораи манфиатҳои он мебошад. Аз ин рӯ, як қисми муҳими ислоҳоти танзими давлатӣ бояд ба баланд бардоштани саводнокии суғуртавии аҳоли, ташвиқи иштирок дар суғурта ва ташкили маърақаҳои иттилоотии оммавӣ равона гардад. Ба ақидаи муқаррир ва унвончӯ равандҳои танзими давлатӣ на танҳо посухгӯ ба мушкилоти мавҷуда ва бартарафсоии оқибатҳои хатарҳо равона гардад, балки ҳамчун механизми пешгирии хавфҳо ва рушди усутувории бозор низ амал кунад.

Самаранокӣ чунин низоми танзими мукамалро танҳо дар ҳолате метавон таъмин намуд, ки ҳамаи унсурҳои он — аз қонунгузори замонӣ ва механизми назоратӣ то сатҳи баланди ҳамкорӣ ва эътимоди байни давлат, ширкатҳои суғуртавӣ ва шаҳрвандон — ба таври ҳамоханг амал намоянд. Дар чунин шароит, танзими давлатӣ дигар танҳо воситаи маъмурии даҳлат нахоҳад буд, балки ба як воситаи муҳимми ташаккули муҳити мусоиди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мубаддал хоҳад шуд. Таҳқиқи ҷанбаҳои институтсионалии танзими давлатӣ, ки кори диссертатсионии Муминзода Абдукарим ба ин масъала бахшида шудааст, имконият медиҳад, ки муносибати нави таҳлилӣ ва созанда ба идоракунии соҳаи суғурта ба вуҷуд оварда шавад. Дар ин росто, истифода аз таҳлили муқоисавии таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ, мутобиқсозии он ба воқеияти иқтисодӣ ва ҳуқуқии Тоҷикистон ва ҳамзамон ҳифзи манфиатҳои миллӣ, метавонад модели танзимо мувозинатнок ва воқеӣ гардонад.

Хулоса, мукамалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта бо дарназардошти ҷанбаҳои институтсионалӣ на танҳо як вазифаи стратегӣ, балки зарурати таърихӣ дар раванди гузариши босифат ба иқтисоди бозорӣ ва усутуворсозии низоми молиявии кишвар мебошад.

Гуфтаҳои боло мубрама ва зарурияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ унвончӯро гувоҳӣ медиҳанд.

Дарҷаи асоснокии нагонӣ ва натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд.

Нагонҳои илмии таҳқиқоти диссертатсионии Муминзода Абдукарим ҳамачониба асоснок, нуктаҳои назариваӣ ва методологии мукамалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғуртаро дар шароити муосир бо назардошти ҷанбаҳои институтсионалӣ кушода, роҳҳои асосии мукамалгардонии механизмҳои институтсионалии системаи танзими давлатии фаъолияти ташкилотҳои суғуртаро нишон медиҳанд. Дар кори диссертатсионӣ методология ва методҳои илмии ҳозиразамон истифода шудаанд, ки асоснокии пешниҳоду тавсирҳо ва нагонҳои илмиро таъмин намудаанд.

Натиҷаҳои муҳимми таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки ҳамчун нагонҳои илмӣ баррасӣ шудаанд, аз бандҳои зерин иборат мебошанд:

- дар асоси таҳқиқоти худ муаллиф моҳияти институти суғурта ва ҷойгоҳи он дар сохтори институтсионалии иқтисодиёт, инчунин ворид намудани муқаррароти муаллифӣ ба мафҳуми «таъмини институтсионалӣ»-и бахши суғуртаи иқтисодиёт ва танзими давлатии онро муайян намудааст;

- аз ҷониби докторант тасдиқ карда шудааст, ки танзими давлатии фаъолияти суғуртавӣ ба системаи институтсионалӣ (маҷмуи меъёру қоидаҳо ва механизмҳои амалигардонии ҳадафу вазифаҳои дахлатпазирии давлат дар соҳа) таъя мекунад;

- пас аз таҳлили ҳама тарафа, муаллиф исбот кардааст, ки соҳаи суғурта дар муқоиса бо дигар бахшҳои иқтисодиёт дорои низоми институтсионалии пешрафта ва сохторбандишуда мебошад, ки қонунҳо, қоидаҳо, принципҳои идоракунӣ ва танзими дар бар мегирад ва аммо барои таъмини самаранокии он зарур аст, ки усулҳои танзими давлатии он пайваста тақмил дода шаванд, то ба талабот ва тағйироти муносири иқтисодӣ мутобиқ гарданд;

- дар асоси таҳқиқоти худ аз ҷониби диссертант асоснок карда шудааст, ки дар шароити гузариш ба бозори рушдбанда, ки рушди бозорҳои молиявӣ, бахусус бозори суғурта яке аз нишондиҳандаҳои асосии он ба ҳисоб меравад, масъалаи беҳтар кардани механизмҳои танзими давлатӣ ва бозорӣ аҳамияти муҳим пайдо мекунад ва ин тақмил бояд бо ҳамроҳангсозии институтҳои танзимкунанда ва худтанзимкунии бозорӣ, инчунин беҳтарсозии низоми иттилоотии танзим ва идоракунӣ сурат гирад;

- муаллиф ба хулосае омадааст, ки ба мафҳуми устувории молиявии ташкилотҳои суғурта, ки объекти муҳими танзим мебошад, муқаррароти муаллифӣ ворид карда шуда, усулҳои муҳими танзими давлатии устувории молиявӣ дар асоси гурӯҳбандии нишондиҳандаҳои арзёбии устувории молиявии ташкилоти суғурта муайян карда шудааст; исбот гардидааст, ки яке аз меъёрҳои арзёбии рушди устувори ташкилоти суғуртавино фаъолияти сармоягузори ва бо ин мақсадҳо ҷойгирнамоии захираҳои суғуртавӣ ташкил медиҳад;

- муаллиф тамоюли рушди фаъолияти суғуртавӣ ва хизматрасониҳои суғуртавӣ дар кишвар муайян ва таъйин намудааст. Бо вучуди ин, таҳлил нишон медиҳад, ки муносибатҳои суғуртавӣ ҳанӯз ҳам ба сатҳи кофии рушд нарасидаанд. Ҳамзамон, талабот ба хизматрасониҳои суғуртавӣ ба таври иқтидорӣ ё воқеӣ пайдо шуда истодааст, ки ин зарурати рушди минбаъдаи ин соҳаро таъкид менамояд;

Чунон қайд гардид, ки якчанд сабаб барои сатҳи пасти талабот ба хизматрасониҳои суғуртавӣ вучуд доранд:

- суғурта барои қонун кардани ниёзҳои асосӣ қочиз буда, аксарият эҳтиёҷи худро ба суғурта намебинанд, зеро онро барои зиндагии ҳаррӯза, масалан, барои эҳтиёҷоти асосӣ қозим намешуморанд; сатҳи пасти эътимод ба ташкилотҳои суғуртавӣ: шумораи зиёде аз одамон ба шаффофият ва эътимоднокии ташкилотҳои суғуртавӣ боварии қам доранд, ки ин хоҳиши гирифтани хизматрасониҳои суғуртавино қоҳиш медиҳад; набудани қормандони соҳибхтисоси қаланд: қамбуди қадрҳои қаландхтисос дар ширкатҳои суғуртавӣ, қобилияти онҳо барои таъмини хизматрасониҳои

босифат ба мизочон басанда нест ва онро маҳдуд мекунад; қаллобӣ дар соҳаи суғурта: мавҷудияти ҳолатҳои қаллобӣ дар соҳаи суғурта, ки эътимоди мардумро ба ин бахш зери шубҳа мегузорад; боварии паст ба арзишмандии маҳсулоти суғурта: аҳоли ғоидаи ҳақиқӣ ва арзиши хизматрасониҳои суғуртавино суи дарк мекунад, ки ин рушди тақозоро ба онҳо боз меорад.

Муаллиф дуруст қайд кардааст, ки ҳамаи ин омилҳо ба паст рафтани талабот ба хизматрасониҳои суғурта таъсир мерасонанд ва барои рушд ва тавсеаи бозор монеа эҷод мекунанд.

- дар асоси таснифи се намуди асосии танзими давлатии фаъолияти суғурта (либералӣ, маҳдудкунандаи механизмҳои бозор, танзими мутамаркази давлатӣ) модели миллии дар асоси ҳамоҳангсозии институтҳои танзими давлативу бозории фаъолияти суғурта пешниҳод карда шудааст, тасдиқ карда шудааст, ки рақобат ҳамчун шакли махсуси танзими муносибатҳои байни иштирокчиёни бозори суғурта амал мекунад ва вазифаҳои муҳим, ба монанди *"танзим, тақсимои, навоарӣ, мутобиқшавӣ ва назорат"*-ро ба иҷро мерасонад. Аз ин рӯ, он бояд ҳамчун яке аз объектҳои асосии танзими давлатӣ баррасӣ карда шавад. Ҳамзамон, асоснок гардидааст, ки алгоритми таҳлили институтсионалии фаъолияти суғурта пайдарпаии мантиқии «субъектҳо – фаъолият – қоидаҳо – арзёбӣ – оптимизатсия»-ро дар бар мегирад. Барои мувофиқ кардани вазифаҳои навосозии инноватсионӣ дар бахши суғуртаи иқтисодиёти ҷумҳурий шаклҳои нави институтсионалӣ ташаккул меёбанд, ки воқеа ба он модел - алгоритми сохторӣ ва мантиқии танзими фаъолияти суғурта таҳия карда шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муаллиф категорияи «Таъмини институтсионалӣ»-ро дар қаринаи бахши суғурта якҷанд унсурҳои муҳимро дар бар мегирад: механизми паҳнгардиву интиқоли иттилоот, сохтори ташкилӣ; заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ; таъсису тақмили институтҳо ҷудо намудааст. Докторант дар доираи ин мафҳум ҷор равиши асосӣ асоснок кардааст: равиши ташкилӣ; равиши маъмурию фармонравӣ; низоми танзими давлатӣ; афзорҳои таъминоти иттилоотию таҳлилӣ. Дар маҷмӯъ ба ҳулосае омадааст, ки равишҳои мазкур ба дарки беҳтари он, ки бозори суғурта ҷӣ тавр амалкард дорад ва қадом институтҳо ва механизмҳо бояд барои танзим ва рушди самараноки он таъсис ва тақмил дода шаванд, мусоидат мекунанд.

2. Дар асоси таҳқиқоти худ муаллиф исбот кардааст, ки танзими давлатии фаъолияти суғурта ба системаи институтсионалӣ тақия мекунад ва тавассути маҷмуи афзорҳо, механизмҳо, асосҳои меъёрии ҳуқуқӣ иҷро мегаарад, ва ҳамчунин ҳудудҳои даҳолати давлат ба бахши суғурта мушаххас карда шуда, ҷорҷӯбаи институтсионалии танзими давлатӣ таҳия гардида, таснифоти маҳдудиятҳои расмӣ (санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, меърҳо ва қоидаҳои расман тасдиқшуда), инчунин маҳдудиятҳои ғайрирасмӣ (анъанаҳои наонавишта, қолабҳои тафаккур ва рафтор, арзишҳои ахлоқӣ касбӣ, муаррифии иштирокчиёни муносибатҳои суғуртавӣ ва ғ.) додааст, ки ба иҷрои вазифаҳои танзими давлатӣ мусоидат мекунанду сифати динамиқӣ дорад.

3. Дар доираи таҳияи таҳқиқоти худ, муаллиф хусусиятҳои асосии соҳаи суғурта, ки таърихан механизми назорат ва устувории институти суғуртаро бо доштани қоида ва меъёрҳо таъмин мекунад, исбот намудааст, ки соҳаи суғурта нисбат ба дигар соҳаҳои иқтисодиёт дорои сифатҳои баландтари институтсионалӣ буда, талаб мекунад, ки усулҳои танзими давлатии он мунтазам такмил додааст. Нақши калидии иттилооти идоракунии танзим хизмат мекунад, асоснок шудааст.

4. Диссертант асоснок намудааст, ки дар шароити гузариш ба бозори рушдбанда мукамалгардонии механизмҳои танзими давлативу бозорӣ бояд дар мадди аввал қарор гирад ва ин дар асоси ҳамохангсозии институтҳои танзим ва худтанзимкунии бозорӣ сурат гирад, ки чунин усул, аз як тараф, ба амалисозии сиёсати давлат ва самаранокии татбиқи он тавассути оптимизатсияи функсияҳои давлат бо истифода аз имкониятҳои алтернативии ниҳодҳои бозори хизматрасониҳои суғурта (рақобату нарх) мусоидат менамояд ва аз тарафи дигар, институтҳои худтанзимкунии бозорӣ ҳамчун алтернативаи танзими давлатӣ ҳаҷми хароҷоти давлатиро барои танзим паст мекунад.

5. Аз ҷониби муаллиф оид ба мафҳуми “устувории молиявии ташкилотҳои суғурта” (ки объекти муҳимми танзим мебошад), муқаррароте пешниҳод карда шуданд, ки онро ҳамчун ҳолати молиёт, ки зимни он ташкилотҳо қодиранд уҳдадорихояшонро дар назди тамоми субъектон сари вақт ва дар ҳаҷми пешбинишуда дар муҳлати амали шартномаҳои байнашон басташуда ба иҷро расонанд, муайян кардааст ва усулҳои асосии танзими давлатии устувории молиявӣ дар асоси гурӯҳбандии нишондиҳандаҳои асосии арзёбии устувории молиявии ташкилотҳои суғуртавӣ муайян кардааст ва инчунин исбот кардааст, ки яке аз меъёрҳои арзёбии рушди устувори ташкилотҳои суғуртаро фаъолияти сармоягузорӣ ва ҷойгирнамоии захираҳои суғуртавӣ бо ин мақсадҳо ташкил медиҳанд. Вобаста ба ин хусусиятҳо, принсипҳои сармоягузорӣ, манбаъҳои сармоягузорӣ ва дар навбати аввал, иқтидори сармоягузорӣ муаллиф муайян кардааст.

6. Диссертант исбот кардааст, ки бо рушди иқтисодиёт ва муносибатҳои бозорӣ, бозори суғурта на танҳо дар соҳаи молиявӣ, балки дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа аҳаммияти бештар пайдо мекунад ва бояд қайд намуд, ки ба ин муносибат, зарурати беҳтар кардани инфрасохтори институтсионалии бозори суғурта – яъне, тамоми қоидаҳо, институтҳо ва механизмҳои, ки қори муътадили онро таъмин мекунанд, пайдо мешавад. Махсусан муҳим аст, ки муштариён иттилоот ва машварати заруриро гиранд. Ин ба дарки суғурта ва истифодаи бештари он мусоидат мекунад, яъне, фаъолнокии муносибатҳои суғуртавиرو дар ҷомеа баланд мебардорад.

7. Пас аз таҳлилҳои муқоисавӣ аз ҷониби муаллифи диссертатсия тамоюли рушди фаъолияти суғурта ва хизматрасониҳои суғурта дар мамлакат муайян карда шудааст, инчунин аз ҷумла, дар ҳафт соли охир ҳиссаи даромади ташкилотҳои суғуртавӣ дар сохтори маҷмуи маҳсулоти дохилии мамлакат аз 0.35 то 0.30% ва ё 0.05 банди фоиз поён рафтааст ва

ингуна коҳишёбӣ дар моддаи хароҷоти ниҳодҳои суғуртавӣ низ ба назар мерасад, ки он ба суғурта тараққӣ ёфтани бозори суғурта, тақозои паст ба хизматрасониҳои ташкилотҳои суғуртавӣ дар байни аҳоли, сатҳи пасти фарҳанги агентҳои иқтисодӣ (суғурташавандагон) ва ҳам дар байни ҳуди ширкатҳои суғурта (суғуртакунандагон) бармеояд, алоқаманд аст. Дар робита ба ин, дар мамлакат зарурати беҳтарсозии сохтори институтсионалии бахши суғурта ва бозори хизматрасониҳои суғуртавӣ ба миён меояд.

8. Дар асоси таҳлили вазъи (конъюнктураи) бозори хизматрасониҳои суғурта, ки институти махсусгардонидашудаи муносибатҳои байни суғурташавандаҳо ва ташкилотҳои суғурта мебошад ва инчунин сатҳу механизми рушди он бо истифода аз ду мафҳуми заминагузор - тақозо ва арза тавсиф карда мешавад, як қатор мушкilot, ба мисли паст будани эътимод ба ширкатҳои суғурта, ки ҷалби муштариёро мушкil мекунад, норасоии мутахассисони баландихтисос дар соҳа, самаранок набудани механизмҳои назорат аз болои фаъолияти ширкатҳои суғурта ва ғайра ошкор кардааст.

9. Муаллиф дар асоси ABC-таҳлил омилҳои асосии ташаккули талабот ба хизматрасонии суғурта (наrx ва ё арзиш, сифат, эътибор) ҷудо карда шудаанд; дар асоси EFAS-таҳлил меъёри ташкили фонди суғурта дар давраи миёнамуҳлат дар сатҳи минималии 30 фоиз аз ҳаҷми умумии суғуртапулӣ ва инчунин, аз тарафи давлат қисман ҷуброн кардани ин фонд пешниҳод кардааст.

10. Диссертант дар асоси таснифи се намуди асосии танзими давлатии фаъолияти суғурта (либералӣ - механизмҳои бозорро маҳдудкунанда, давлатӣ - мутамарказ) модели миллӣ пешниҳод карда шудааст; модел - алгоритми сохторӣ-мантиқии танзими фаъолияти суғуртавӣ коркард карда шудааст; нишондиҳандаҳои муҳимтарини рақобатпазирии ташкилоти суғурта дар асоси ҷанбаҳои молиявӣ, ташкилӣ ва маркетингӣ пешниҳод гардидаанд, ки онҳо дар низоми механизмҳои танзими давлатии фаъолияти суғурта ба ҳайси афзорҳо хизмат мекунанд.

Дарачаи асоснокӣ ва эътимоднокии ҳулосаҳо ва тавсияҳои дар кор нишон додашуда. Андешаҳои назариявӣ ва методологӣ, ҳулосаю тавсияҳои дар таҳқиқоти диссертатсионии Муминзода Абдукарим овардашуда дар рушди густариши мукаммалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта ба назардошти ҷанбаҳои институтсионалии он, устувории молиявии ширкатҳои суғуртавӣ саҳмгузор хоҳанд шуд. Ҳамчунин таҳқиқи моҳияти иқтисодию иҷтимоии ташаккули низоми суғурта, омилҳои асосии устувори босубот ва рақобатпазирии ширкатҳои суғуртавӣ ва нақши онҳо дар таъмин намудани тақрирестехсолкунӣ бемайлон ва дастгирии соҳибкории инноватсионӣ, пешгирии хавфҳо ва захираҳои соҳибкорон асоснокӣ ва эътимоднокии таҳқиқотро нишон медиҳад.

Аҳамияти илмию амалӣ, иқтисодию иҷтимоии диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо.

Муқаррароти таҳқиқоти диссертатсионӣ барои васеъ намудани асосҳои методологӣ илмӣ ва ҷанбаҳои институтсионӣ дар мукаммалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта, муайян намудани мавқеи низоми

суғурта дар рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакат ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии давлат саҳми арзанда мегузорад.

Аҳамияти амалӣ ва иқтисодии таҳқиқот. Истифодабарии натиҷаҳои таҳқиқот, тавсияҳо, чорабиниҳои пешниҳодшуда оид ба такмил додани механизми мукамалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта бо назардошти ҷанбаҳои институтсионали, роҳҳои баландбардории самаранокии танзими давлатии хизматрасониҳои бозори суғурта, таъмини устувории ва рақобатпазирии ташкилотҳои суғуртавӣ ва мавқеи онҳо дар рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва экологӣ назаррас хоҳад буд.

Натиҷаҳои таҳқиқ ҳангоми таҳияи пешниҳодҳо оид ба ворид намудани тағйирот ба қонунгузори амалкунанда дар соҳаи танзими фаъолияти суғурта дар сатҳи милли, ҳангоми ҷорӣ намудани танзими пруденсиалӣ дар бозори суғурта ва ҳалли вазифаҳои мураккаби такмили низоми танзим истифода мешаванд. Онҳо инчунин дар раванди таълим дар доираи фанҳои таълимии «Суғурта», «Танзими бозори суғурта» ва ғайра ба кор бурда мешаванд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда. Мақолаҳои интишоршудаи муаллиф, иқтибосҳои илмӣ ва хулосаи пешниҳодҳои дар диссертатсия ҷой доштаро дар худ инъикос намудаанд.

Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқот 26 маводи илмӣ, аз ҷумла 16 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2 монография ба ҷоп расидаанд.

Мундариҷаи кор. Ҷанбаҳои мусбӣ ва норасогӣҳо.

Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, хулоса, феҳристи адабиёт иборат аз 389 номгӯй, 47 ҷадвал, 15 диаграмма ва 16 расм дар ҳаҷми 341 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат мебошад.

Дар муқаддима мубрами мавзӯ, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо, мақсад, вазифаҳо, объект, мавзӯ, марҳила, асоснокии назариявӣ, асосҳои методологӣ, навгониҳои илмӣ таҳқиқот ва ғайра баррасӣ шудаанд.

Дар боби якум “Асосҳои назариявӣ институтсионалии танзими фаъолияти суғурта” хусусиятҳои танзими давлатии фаъолияти суғурта системаи институтсионалии он, институтҳои танзими давлативу худтанзимкунии бозори фаъолияти суғуртавӣ ва алоқамандии онҳо таҳқиқ шудаанд.

Дар диссертатсия тъкид шудааст, ки дуруст арзёбии суғурта қисми ҷудонашавандаи ҳар низоми иқтисодиву иҷтимоии ҷамъият мебошад, ки тибқи қоидаҳои иқтисоди бозорӣ амал мекунад. Аммо хусусиятҳои вижагӣ ва гуногунсамти мураккабӣ ва бисёрпаҳлуии бахши суғуртаи иқтисодӣ, ки давраи тулонии таърихро паси сар кардааст, дар майдони илмӣ таваҷҷуҳи муҳаққиқон ва мутахассисони соҳаро ба худ кашидааст. Бахусус дар шароити рушди параметрҳои низоми иқтисоди бозорӣ таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни ташкили фаъолияти суғуртавӣ дар маркази диққати таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ ҷой гирифтааст.

Муаллиф суғуртаро ҳамчун категорияи иқтисодӣ маънидод кардааст, ки ба муносибатҳо ва муҳити иқтисодӣ, масалан, дар қарордоди суғурта ё эҳтиёҷот ба ҳифзи молиявӣ дахл дорад. Дуюм, суғурта ҳамчун институт ё системаи баррасӣ мешавад, ки ҳам дар соҳаи иҷтимоӣ ва ҳам иқтисодӣ амал мекунад. Маънидод шудааст, ки суғурта на танҳо ба иқтисод, балки ба рушди иҷтимоӣ, ҳимояи ҳуқуқи инсон ва бехтар кардани амнияти иҷтимоии мардум низ дахл дорад. Ҳамчунин дар асоси таҳқиқи андешаҳо ва назарияҳои гуногун чор равиши зерини асоснокии мафҳуми “таъмини институтсионалӣ” муайян шудааст. (саҳ. 31).

1. Равиши ташкилӣ — ин чараёнҳои сохторӣ ва амалии муносибатҳои иқтисодӣ дар соҳаҳои мухталифро муайян мекунад. Яъне, дар доираи ин муносибатҳо, ташкилотҳо ва сохторҳои иқтисодӣ шиносоии функцияҳо ва раванди амалиётҳо муҳим мебошанд.

2. Равиши маъмурӣ ва фармонравӣ — ин ба идоракунӣ ва назорати давлат бо воситаҳои муфассал дахл дорад. Дар ин соҳа, шакл ва методҳои идораи давлатӣ муҳиманд, ки метавонанд самтҳои гуногуни сиёсӣ ва иқтисодиро таҳлил ва роҳнамоӣ кунанд.

3. Системаи танзими давлатӣ — ин маҷмуи тадбирҳо ва дастгирии давлатиро дар бар мегирад, ки барпо кардани меъёрҳои ҳуқуқӣ ва танзими фаъолияти иқтисодӣ дар доираи қонунҳо ва стандартҳои қабулшударо барои таъмини адолат ва самаранокии бозорҳо ва институтҳо дар бар мегирад.

4. Маҷмуи инструментҳо — ба чараёнҳои ҷамъоварӣ ва таҳлили иттилоот, ки ба иҷрои фаъолияти агентҳои иқтисодӣ дар низоми иқтисодӣ кумак мерасонанд, дахл мекунад. Ин инструментҳо барои қоркард ва таҳқиқи маълумот, инчунин барои қабули қарорҳои иқтисодӣ дар сатҳи баланд муҳим мебошанд.

Дуруст гуфта шудааст, ки рушди баҳши суғурта дар иқтисоди бозорӣ боиси пайдо шудани тасаввуроти нав дар бораи тарзи ташкили ин соҳа ва пешбурди соҳибқорӣ шудааст. Ин тағйирот боис гардидааст, ки тарзи қаблӣи идоракунӣ ва назорати суғурта дигаргун шавад. Дар натиҷа, ширкатҳои суғуртавӣ маҷбур шуданд, ки бо истифода аз усулҳои нав, ба шароити бозорӣ мутобиқ шаванд ва стратегияи худро бо талаботи нави иқтисодӣ мутобиқ гардонад. (саҳ. 47).

Ба ақидаи унвонҷӯй суғурта, ки муҳимтарин баҳши иқтисодиёти давлат аст ва дар самти ҳифзи тамоми субъектҳои иқтисодӣ аз ҳодисаҳои нохуш нақши калидӣ дорад, ҷузъи муҳим дар системаи танзими иқтисодиёти кишвар мебошад. Айни замон, системаи танзими давлатии бозори хизматрасониҳои суғуртаи мамлакат, сарфи назар, ки зиёда аз 33 сол таҷриба дорад, аммо ҳанӯз дар сатҳи қонеъкунанда ташаккул наёфтааст. Дар адабиёти илмӣ ватанӣ ба масъалаҳои танзими давлатии бозори суғурта, ки дар он солҳои дароз бартарияти монополияи давлатӣ мушоҳида мешавад, кам таваҷҷуҳ дода шудааст.

Дар боби дуюм “Ҷанбаҳои методологиву методи арзёбии самаранокии институтҳои танзими давлатии фаъолияти суғурта” самаранокии танзими давлатии бозори хизматрасониҳои суғурта,

муносибатҳои методии арзёбии танзими давлатии устувории молиявии фаъолияти ташкилоти суғурта, инчунин таъмини зерсохторҳою иттилоотии танзими давлатии фаъолияти суғуртавӣ таҳлилу таҳқиқ шудаанд.

Таҳқиқи асосҳои методологӣ ва методии муайян намудани самаранокии фаъолияти институтҳои танзими давлатии бозори суғурта яке аз масъалаҳои муҳими назариявӣ ва амали буда омили таъмини рушди устувори фаъолияти ширкатҳои суғурта мебошад.

Дар кори диссертатсионӣ қайд шудааст, ки барои беҳтар намудани механизмҳои танзими давлатии соҳаи суғурта, лозим аст, ки системаи нишондиҳандаҳое, ки самаранокии онро арзёби мекунанд, ташкил шавад. Хусусан, нишондиҳандаҳои динамикӣ аҳамияти калон доранд, ки онҳо бо гузашти вақт тағйир ёфта, бояд барои баҳодиҳии иҷрои мақсадҳои гузашташуда таҳти назорат қарор гиранд. Бо омӯзиши чунин нишондиҳандаҳо дар давоми вақт, метавон тамоюлҳои дарозмуддат ва тағйироти кӯтоҳмуддатро муайян кард. Масалан, афзоиши самаранокӣ метавонад бо афзоиши нишондиҳандаҳо дар давраи оянда намоён шавад, вале коҳиш ё бетағйир мондани он метавонад гувоҳӣ диҳад, ки факторҳои муайян таъсири худро расонидаанд.

Таҳлили унвонҷӯй нишон медиҳад, ки дар солҳои 2015-2023, ҳаҷми даромад ва хароҷоти ширкатҳои суғурта дар Тоҷикистон ба таври устувор афзоиш ёфтааст. Агар ба таври умумӣ ба ин масъала назар кунем, мебинем, ки дар 5 соли аввал (2005-2010) афзоиш хеле баланд буд, бо 320%. Ин нишон медиҳад, ки дар ин давра бозори суғурта хеле рушд карда, зиёд шудани даромад ба назар мерасид. Аммо дар давраи баъдӣ (2010-2015) афзоиш нисбатан камтар шуд (145,3%), ки ин метавонад ба таъсири буҳрони молиявӣю иқтисодии ҷаҳонӣ ва мушкилоти иқтисодӣ дар кишвар марбут бошад. (саҳ. 87).

Дар кори диссертатсионӣ (саҳ. 90) қайд шудааст, ки дар шароити рушди муносибатҳои бозорӣ ширкатҳои суғурта дар талоши ғоидаи зудрас ба низоми ҳисобдорӣю мудирӣ аҳамияти сазовор намедиҳанд ва танҳо бо назорати меъёрҳои ҳатмӣ маҳдуд мешаванд. Вале танҳо истифодабарии нишондиҳандаҳои молиявӣ ба роҳбарӣ имкон намедиҳад, ки тасаввуроти умумиро дар бораи самаранокии идораи ширкат фароҳам орад.

Маълум аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи суғурта дар ҳолати рушд қарор дорад, ки боиси пайдоиши мушкилоти нави идоракунӣ мегардад. Бо васеъ шудани фаъолияти ширкатҳо, идоракунӣ онҳо низ мураккабтар мешавад. Барои самаранок ҳал кардани ин мушкилот, ташкилотҳои суғуртавӣ бояд пайваста фаъолияти худро таҳлил кунанд, нишондиҳандаҳои асосиро назорат намоянд ва стратегияҳои худро мутобиқи маълумоти ғирифташуда танзим кунанд. Инчунин, муҳим аст, ки ҳадафҳои ширкат дақиқ муайян ва расман тасдиқ карда шаванд, то рушди устувор таъмин гардад. Феҳристи ҳадафу вазифаҳое, ки ташкилот зимни идораи фаъолияти хоҷагидорӣ пайгирӣ мекунанд, бағоят васеъ аст. Дар ин миён масъалаи интиҳоби меъёри умумии арзёбии дараҷаи ноилшавӣ ба ҳадафҳои гузашташуда барои механизмҳои танзими давлатии фаъолияти суғурта вучуд дорад.

Ба гуфтаи унвонҷӯй дар ҳоли ҳозир инфрасохтори бозори суғуртаи ҷумҳурӣ ба камол нарасидааст, на ҳама ташкилотҳои зерсохтор дар ин бозор вучуд доранд. Дар шароити бозори суғуртаи зуд инкишофёбанда норасоии зерсохтор монеаи ҷиддӣ мешаванд ва метавонанд боиси пайдоиши мушкилоти нав гарданд, ки барои ҳалли онҳо суғуртакунандагон ва давлатро лозим меояд, ки дар сурати доштани манфиат ба ҷустуҷӯи захираи сармоягузорӣ ва дигар имконоти ширкатҳои суғурта шуруъ кунанд. Дар як қатор ҳолатҳо аллакай имрӯз мавқеъҳои ҳолӣ барои ташкилотҳо вучуд доранд, ки имконияти хуби муваффақ шуданро доранд. Ин, пеш аз ҳама, ба хизматрасонии арзёбии суғуртавӣ, консалтингӣ махсус ва хизматрасонии реклама дахл дорад. Аммо танҳо ба сармоягузори хусусӣ дар тамоми паҳноии хизматрасониҳои зерсохтори бозори суғурта умед наметавон баст ва ин бори дигар нақши иттиҳодияву ассотсиатсияҳои суғуртакунандагон, давлат ва ниҳодҳои асосии манфиатдори рушди устувори бозори суғуртаро собит менамояд.

Боби сеюми диссертатсия бахшидааст ба таҳлил ва арзёбии ҳолати муосири фаъолияти суғурта ва танзими давлатии он дар кишвар. Аз ҷумла арзёбии васеи фаъолияти самаранокии ташкилотҳои суғурта, таҳлили тақозо ва арзаи хизматрасонии суғурта ва омилҳои, ки ба онҳо таъсир мерасонанд ва ғайра.

Бояд қайд намуд, ки танзими давлатии фаъолияти суғуртавӣ дар шароити муосир – ин яке вазифа ва қисми ҷудонашавандаи сиёсати умумии рушди устувори иқтисоди миллӣ мебошад. Танҳо тавассути таҳқиқи амиқи назариявӣ, методологӣ ва амалии ин раванд ва дарёфти роҳҳои муассири ислоҳ ва тақмили имконият пайдо мешавад, ки як низоми муассир, шаффоф ва ҷавобгӯ ба талаботи замони муосир дар соҳаи танзими давлатии фаъолияти суғуртавӣ бунёд гардад. Дар ин раванд, нақши институтсионалӣ аҳамияти хоса пайдо мекунад, зеро он муайян месозад, ки то кадом андоза сохторҳои давлатӣ ва бозорӣ метавонанд дар фазо танзимгардида самаранок ва бо ҳамоҳангӣ фаъолият намоянд. Ҳамчунин давлат бояд имконияти иштироки фаъолони ширкатҳои суғуртавӣ, иттиҳодҳои касбӣ, ҷомеаи шахварндӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдорро дар раванди таҳия ва татбиқи сиёсатҳои соҳа фароҳам оварад. Механизмҳои шарикии давлатӣ-хусусӣ, форумҳои мунтазами касбӣ ва машваратҳои баъшӣ метавонанд ба ҳамоҳангсозии беҳтари афзалиятҳо ва талошҳо муосидат намоянд.

Суғурта на танҳо барои қонеъ гардонидани талаботи асосии аҳоли, балки як манбаи муҳим барои ҷамъоварии маблағҳои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъӣ ва истифодабарии самараноки онҳо мебошад. Бозори суғурта ҳамчун муҳити ҳоси иҷтимоиву иқтисодӣ, соҳаи муҳими муносибатҳои пулӣ мебошад, ки дар он объекти хариду фуруш суғуртаи Ҷимоявӣ буда метавонад ҳамчун системае, ки дар он воситаҳо барои муҳофизат аз хатарҳои гуногун, мисли талафоти саломатӣ ё мол, ташаккул ва тақсим мешавад, баррасӣ карда шавад.

Муаллиф дуруст қайд кардааст, ки бозори суғурта ҳамеша имкони интиҳобу пешбинии харидан (фурӯхтан) ё нахаридани (нафурӯхтани) ин ё он

маҳсули суғурта вучуд дорад. Албатта, барои амалигардони ин интиҳоб маҳсули суғурта бояд ҳамеша дар бозори молиявӣ ҳузур дошта бошад. Ин ҳузур ҳам суғуртаро ҳамчун қисми таркибии муносибатҳои молиявӣ ташаккул медиҳад. Ҳар маҳсули суғурта бо объекти мушаххаси суғуртакунӣ (чизе, ки суғурта карда мешавад) иртибот дошта, сабабҳои суғурта (хавфи суғурта), арзиш (маблағи суғурта) ва нархи он (тарофаи суғурта), шартҳои пардохти пулӣ (ҳисобӣ)-ро дар пешбини ҳодисаҳои, ки аз онҳо суғурта карда мешавад, муайян мекунад. Ба сифати гувоҳномаи (сертификати) маҳсули суғурта ҳуҷҷате бо номи полиси суғурта хидмат мекунад. (саҳ. 133)

Унвонҷӯй қайд мекунад, ки рушди суғуртакунӣ, ташаккули ташкилоти суғурта ва садҳи рушди онҳо ба ҳолати иқтисодӣ ва сатҳи рушди иҷтимоӣ иқтисодии кишвар вобаста мебошад ва барои тасдиқи ин ақида рақамҳои зерин оварда шудаанд: Соли 2023 нисбат ба соли 2015 ММД ҷумҳурӣ беш аз 2,5 маротиба, даромади пулии аҳоли – беш аз 4,7 баробар, ҳаҷми хароҷоту пасандозҳои пулии аҳоли 4,1 баробар афзуд. Мувофиқ ба ин, ҳаҷми даромади ташкилоти суғуртаи ҷумҳурӣ қариб 3 маротиба, хароҷоти онҳо 2,6 маротиба афзоиш ёфт. Ҷоидаи тавозунии ташкилоти суғурта беш аз 4,8 баробар зиёд шуд (ниг. ҷадв. 3.1.3). Дар давраи мавриди таҳлил, гарчанде дар баробари болоравии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, нишондиҳандаҳои мутлақи фаъолияти суғуртавӣ афзуданд, вале ҳаҷми фонди суғуртаи ҷумҳурӣ ба ҳисоби миёна баробари 0,30% ММД ва 0,36%-и даромади пулии аҳоли буд. Ин рақамҳо аз номукаммалии низоми суғурта дар ҷумҳурӣ ва сатҳи пасти кори механизмҳои бозории соҳаи мазкур дарак медиҳанд.

Дар боби чорум “Робитаҳои механизмҳои институтсионалии танзими давлативу бозорӣ дар фаъолияти суғурта” таъмини ниҳодии инструментҳои иқтисодӣ-бозории танзим дар фаъолияти суғурта, технологияи ниҳодии танзими суғурта ва арзёбии самаранокии он, асосҳои институтсионалии танзими давлатӣ рақобат дар бозори суғурта, барраси шудаанд.

Равандҳои муосири иқтисодӣ, аз ҷумла рақамикунӣ, таҳаввулоти сиеӣ, тағйироти иқлим ва хавфҳои киберамнияти ба муҳтавои танзими соҳаи суғурта таъсир мерасонанд. Аз ин лиҳоз, бояд ниҳодҳои инструментҳои иқтисодӣ-бозории танзими фаъолияти суғуртаро таъмин намоянд, вучуд дошта бошанд. Тавре, ки унвонҷӯй қайд кардааст, таҳқику омӯзиши имконият медиҳад, ки тасаввуроти мукаммалу мушаххас доир ба табиату сатҳи таъсири инструментҳои гуногуни танзим ташаккул ёбад, ки он замина барои таъмини танзими муассир ва устувори фаъолияти бахши суғуртаи иқтисодиёт мебошад. Инструментҳои таъсиррасони танзими давлатӣ бояд ба ноил шудан ба ҳадафҳои таъмини рушди босуботи ташкилоти суғурта, субъектони бозори суғурта равона шуда бошад. Дар низоми танзим инструментҳои гуногуни молиявӣ иқтисодӣ нақши танзимгарҳои иқтисодиву бозорӣ сифати калидиро доро мебошанд. Бояд қайд намуд, ки ба фаъолияти суғурта на танҳо давлат таъсир мерасонад, балки ба фаъолияти онҳо муҳити бозор қонунҳои бозор низ таъсири аён мерасонанд. Аз ин лиҳоз, механизми танзим дар пояи ҳамкориҳои навҳои танзим, институтҳои

давлативу бозорӣ сурат мегирад. Ба ибораи дигар, танзими иқтисодӣ-бозорӣ механизми гуногунҷабҳа, бисёрсатҳа мебошад. Вобаста ба сифати хусусияти бозор ҳамчун институти неруманду таъсирбахш сатҳи таъсири инструментҳои иқтисодиву бозорӣ дар замон ва макон доимӣ набуда, сифати динамикӣ доранд.

Таъсири инструментҳои танзимкунанда бояд бо ҳолати дохилии низоми суғурта ва сатҳи таъсири муҳити беруна – муҳити бозор мутобиқ бошанд. Нақши давлат дар ин ҳода ҳам барои бартараф намудани «нокомиҳои бозор» барои ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ тавассути маҳдудсозии озодии агентони бозор ва ҳам ба эҷоди шароити мусоид барои фаъолияти муваффаки онҳо муҳим мебошад. Яъне, дар ин раванд бояд ҳамоҳангсозии вазифаҳои давлат ва бозор суръат гирад.

Дар мамлакат дар соҳаи суғурта то ҳол дар марҳилаи рушд қарор дорад, масъалаҳои марбут ба механизмҳои идоракунӣ ва таъсири онҳо то ҳол ба андозаи кофӣ омӯхта ва баррасӣ нашудаанд. Ба ибораи дигар, масъалаҳои таъсиррасонии танзимгарҳо дар ин бахш, таснифоти онҳо пурра таҳқиқ нашудаанд. Танзимгарҳои фаъолияти иқтисодии ташкилотҳои суғурта аз маҷмуи унсурҳои иборат мебошанд, ки дар механизмҳои иқтисодии дорон таъсиррасонии муайян муттаҳид карда шудаанд. Он як система мебошад, ки маҷмуи унсурҳои сохторӣ, иртиботҳои функционалӣ ва омилҳои, ки онҳоро пайваست мекунандро дар бар мегирад.

Дар қор гуфта шудааст, ки технологияҳои ниҳодӣ ва маҷмуи тадбирҳо ва амалҳои таъсис ва онҳо беҳтар қардани фаъолияти бахшҳои гуногуни иқтисодӣ, ба вижа бахши суғурта ва қам қардани хароҷот марбут ба табодули маълумот ва амалҳои суғуртавӣ мебошад. Ба ин тартиб, онҳо барои беҳтар қардани самаранокии фаъолияти суғурта ва қам қардани хароҷоти ғайри зарурӣ барои ҳамаи иштирокчиёни ин бозор мусоидат мекунанд.

Татбиқи технологияҳои ниҳодии танзими давлатии бахши суғуртаи иқтисодиёт ба он равона қарда шудааст, ки қобилияти институтҳо барои қоҳиш додани сатҳи номуайянии амалу интиҳоб фаъл қарданд. Ин фаъолият тавассути таъмини шаффофияти натиҷаҳои маҷмуии фаъолияти алоҳида, ташкили ҳамқории оқилонаи агентҳои гуногуни бозори суғурта, ки ба қаст қардани хароҷоти трансаксионӣ мусоидат менамояд, сурат мегирад.

Таҳлилҳои унвонҷӯ нишон медиҳанд, ки нишондиҳандаҳои рушди бозори суғуртаи кишвар дар қиёс бо нишондиҳандаҳои миёнаи ҷаҳонӣ ҳело қаст мебошанд. Сатҳи қаст рушди суғурта ва зухур намудани талабот аз фарҳанги қаст ҳам суғурташавандагон ва ҳам суғуртақунандагон бармеояд.

Бинобар он, дар мамлакат зарурати тақмил додани сохтори институтсионалии фаъолияти бахши суғуртаи иқтисодиёт ва бозори хизматрасониҳои суғуртавӣ ба миён меояд. Барои таъмини ин қор лозим аст, ки пеш аз ҳама, ба тавсифи ниҳодии суғурта рӯ орем.

Дар боби панҷум роҳҳои муқаммалқардонии механизмҳои институтсионалии системаи танзими давлатии фаъолияти ташкилотҳои суғуртаи Тоҷикистон, аз ҷумла:

-коркарди алгоритми таҳлили институтсионалии суғурта ва танзими давлатии он;

-такмили механизмҳои танзими давлатии ташаккул ва рушди рақобати самаранок дар бозори суғурта;

- асосҳои концептуалӣ ва самтҳои асосии таъмини комбинатсияи институтҳои танзими давлативу бозорӣ баррасӣ шудаанд;

Фаҳмиш ва татбиқи илмӣ назария, методологӣ амалии танзими давлатӣ дар соҳаи суғурта, бо таърифи таҳлили ҷанбаҳои институтсионалӣ ба унвонҷӯ имконият дод, ки роҳҳои мукамалгардонии механизмҳои институтсионалии системаи танзими давлатии фаъолияти ташкилотҳои суғуртаро пешниҳод кунад.

Дар диссертатсия гуфта шудааст, ки коркарди институтсионалӣ – ин системаи тағйир додани муносибаҳои мутақобилаи иқтисодии субъектҳои бозори суғурта дар самти ба тартиб даровардани онҳо дар асоси меъёру қоидаҳои аз тарафи умум қабулгардидаи ташкили иқтисодӣ, мувофиқи талаботи институтҳои анъанавии мавҷуда ва ё қонунии аз тарафи давлат муқарраршуда мебошад. Механизми институтсионалӣ ҳамчун зерсистемаи функционалӣ, блоки механизми хоҷагидорӣ бо фароҳам овардани шароити ташкилӣ барои кори устувори ташкилоти суғурта, аз ҷиҳати қонунгузорӣ мустақам намудани муносибатҳои иқтисодии ба вучуд омада, ба татбиқи босамари ҳадафу вазифаҳои ба миён гузошташуда мусоидат мекунад. Механизми институтсионалӣ як блоки сохтори мустақилона ташкилшуда мебошад, ки ба ҳамкориҳои уфуқӣ ва намуди субъектҳои бозори суғурта ва агентҳои мушаххас асос ёфтааст, ки барои таъмини мутаносиби муносибатҳои онҳо дар доираи системаи суғуртаи мамлакат пешбинӣ шудааст. Барои таъмини институтсионалии танзими давлативу бозории фаъолияти суғурта унвонҷӯӣ алгоритми таҳлили институтсионалии фаъолияти суғуртаро пешниҳод кардааст. (саҳ. 243). Ба андешаи унвонҷӯ алгоритм имконият медиҳад, ки мушкilotу моделҳоро дар роҳи фаъолияти суғурта ошкор гардидаанд ва минбаъд барои танзими самаранок истифода шавад.

Андеша ва пешниҳодҳои унвонҷӯ оид ба механизмҳои танзими давлатии рақобат дар бозори суғурта ҷолиби дастгирианд.

Дар кори диссертатсионӣ навишта шудааст, ки рақобат қисми ҷудонашавандаи бозори суғуртаи рушдёфта мебошад. Вобаста ба ин, зарурати бетаъхир омӯختани рақобат, сатҳ ва шиддатнокии он, донишҳои ҷиҳатҳои қавӣ ва имкониятҳои бозории рақибони пурқувват ва дурнамои рақобат дар бозорҳои интиҳобшудаи суғурта, ки танзими давлатӣ зарур аст, ба миён меояд. Мавҷудияти рақобат дар бозори хизматрасониҳои суғурта ҳар як суғуртакунандаро маҷбур мекунад, ки ба дархостҳои мизочони худ хеле бодикқат бошад. Аслан, рақобат зидди монополия аст. Зеро мавқеи монополии суғуртакунанда дар муҳити иқтисодӣ метавонад боиси як қатор падидаҳои манфии гуногун ва ба ҳам алоқаманд гардад. Суғуртакунанда, ки рақибони ҷиддӣ надорад, кӯшиш мекунад, ки манфиатҳои иқтисодии худро новобаста аз манфиати суғурташавандагони амалӣ намояд. Вай ҳангоми

баستاني шартномаҳои суғурта ба онҳо шартҳои худро бор мекунад, андозаи тарофаро баланд менамояд ва ғайра. Бинобар он, иқтисоди бозорӣ аз рӯйи табиати худ бояд дар асоси истифодаи қонуни арзиш ва рақобат монополияро рад кунад. Дар мамлакат давлат ба рафъи фаъолияти монополистӣ ва рақобати беинсофона дар бозори суғурта диққати калон медиҳад. Пешгирӣ, маҳдуд ва рафъи фаъолияти инҳисорӣ ва рақобати беинсофона дар бозори суғурта аз ҷониби Кумитаи давлатии мамлакат оид ба сиёсати зиддинҳисорӣ ва дастгирии сохторҳои нави иқтисодӣ мутобиқи қонунгузори зиддинҳисории таъмин карда мешавад. Ин масъалаҳо инчунин ба салоҳияти Раёсати назорати суғуртаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд.

Ҳамчунин, дар боби панҷуми кори диссертатсионӣ унвонҷӯй ба таҳқиқи асосҳои концептуалӣ ва самтҳои асосии таъмини камбинатсияи институтҳои танзими давлативу бозорӣ таваҷҷуҳи хоса додааст.

Камбуди ва норасогиҳои кори диссертатсионӣ.

1. Боби якум “Асосҳои назариявӣ институтсионалии танзими фаъолияти суғурта” номгузори шудааст. Дар зербобҳои асосҳои институтсионалии барраси шудаанд, аммо асосҳои назариявӣ дар ягон зербанд навишта нашудааст. Номҳои зербандҳо сар мешаванд: зербанди якум “моҳияти институти суғурта...”, зербанди дуюм “Хусусиятҳои танзими давлатии суғурта...”, зербанди сеюм “Институтҳои танзими суғурта...” Агар зербандҳо дар таҳрири зерин “Асосҳои назариявии танзими институтсионалии суғурта” мебуд, ба номи боб мувофиқ буд.

2. Зербанди 2 боби дуюм “Муносибатҳои методии арзёбии танзими давлатии устувории молиявии фаъолияти ташкилоти суғурта” ном дорад. Дар матн асосҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ, манбаҳои сармояи худии ташкилотҳои суғурта хуб арзёбӣ шудаанд. Аммо муаллиф бо асосҳои методӣ кам таваҷҷуҳ зоҳир кардааст. Бояд дар ин зербанд бештар асосҳои методии танзими давлатии устувории молиявии ташкилотҳои суғурта таҳқиқ мешудаанд.

3. Зербанди 1 боби чорум “Таъмини ниҳодҳои инструментҳои иқтисодӣ-бозории танзим дар бозори фаъолияти суғурта” номгузорӣ шудааст. Дар матн сухан асосан дар бораи танзими давлати фаъолияти суғурта меравад. Ниҳодҳои инструментҳои иқтисодӣ-бозорӣ кам дида мешавад. Танзими давлатӣ дар дигар зербобҳо таҳқиқ шуда буд. Дар ин зербоб бояд бештар инструментҳо оварда мешуданд.

4. Дар саҳифаи 198 ҷадвали 4.1. “Танзимгарҳое, ки дар бозори суғурта амал мекунанд” ном дорад. Дар мазмун намуди таъсир, меъёрҳои иқтисодӣ, молиявии танзими давлатӣ вучуд доранд. Аммо ҳуди танзимгарон нестанд. Мувофиқи ҷадвал бояд танзимгарон номбар мешуданд.

5. Дар кори диссертатсионӣ дар ҷадвалҳои давраи таҳқиқот ҳарҳела: баъзе фақат соли 2023 дигаре 2015-2023, 2017-2023 (нуқсони методӣ) ҷумлаҳои нотамо. Мисол дар саҳ. 260 чунин ҷумла “дар миёни институтҳо ва механизмҳои бозор дар таъсир ба рақобат нақши калидӣ дорад”. Номалум, ки ё чӣ нақши калидӣ дорад. Дар инҷо як калима намерасад.

Эроду дархостҳои дар болозикршуда сатҳи баланди назариявӣ, методологӣ ва методии таҳқиқоти диссертатсионии Муминзода Абдукаримро дар мавзуи “Мукамалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта дар шароити муосир: назария, методология ва амалия (чанбаҳои институтсионалии он)” коҳиш намедиханд.

Хулоса

Диссертатсия таҳқиқоти назариявӣ-илмӣ ва методологӣ буда, дорои навгонҳои илмӣ, тавсияҳои назариявӣю амалӣ дошта, мустақилияти унвонҷӯро дар масъалаҳои назариявӣ, методӣ ва амалии мукамалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта дар шароити муосир: назария, методология ва амалия (чанбаҳои институтсионалии он) тавсия менамояд.

Автореферат, мақолаҳои илмӣ ва монографияҳо, мазмуни асосии таҳқиқоти диссертатсиониро дар худ инъикос намудаанд. Аз нигоҳи мазмуни илмӣ мундариҷа ва шакли баёни диссертатсияи Муминзода Абдукарим дар мавзуи «Мукамалгардонии танзими давлатии фаъолияти суғурта дар шароити муосир: назария, методология ва амалия (чанбаҳои институтсионалии он)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз кори илмиву таҳассусӣ буда, дар он ҳалли муммоҳҳои назариявӣ, методӣ, ки аҳамияти муҳиму афзалиятнокро дар рушди бозори суғуртаи мамлакат доро аст, ба талаботи Низомномаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ки бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 30 июни с. 2021 №267 тасдиқ шудааст ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори гирифтани дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи
славянии Россия ва Тоҷикистон

Султонов С. З.

Суроға: 734020, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, к. М. Турсунзода 30,
Телефон: +992 372213550,
Факс: +992 372213550.
E-mail: sulton@mail.ru
Сомона: <http://www.rtsu.tj>

Дурустии имзои “Султонов С.З.” бо тасдиқ мекунам.
Сардори раёсати катедри ДСР

Нуриддинов Х.Х.